

УДК 342.5(438)

ФОРМА ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ЧИННОЮ КОНСТИТУЦІЄЮ 1997 РОКУ

Микола МАРЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена встановленню форми Польської держави за чинною Конституцією 1997 року. Аналізується три складові елементи польської держави: форму правління, форму територіального устрою та політичний режим. Вказано, що за формою правління Польща є парламентською республікою, що реалізує принципи суверенітету народу, незалежності і суверенітету держави, громадянського суспільства, легалізму, суспільної ринкової економіки, а також вродженої гідності людини. За формою територіального устрою Республіку Польща визначено як просту унітарну державу, що має у своєму складі 16 воєводств. Зазначається, що за політичним режимом Республіка Польща є правовою демократичною державою, в якій державна влада здійснюється через три гілки: законодавчу, виконавчу та судову, а самоврядна влада – через одиниці територіального самоврядування.

Ключові слова: форма держави, форма територіального устрою, політичний режим, конституційний лад, народо-владдя, адміністративно-територіальні одиниці.

FORM OF THE POLISH STATE UNDER THE CURRENT CONSTITUTION OF 1997

Mykola Marchuk,

Candidate of Law Science, Associate Professor,
Head of Constitutional and International Law Department of Faculty № 4
of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The article is focused on establishing the form of the Polish state under the current Constitution of 1997. The author analyzes three components of the Polish state: the form of government, the form of the territorial system and the political regime. It is indicated that Poland according to the form of government is a semi-presidential republic that implements the principles of sovereignty of the people, independence and sovereignty of the state, civil society, the rule of law, the social market economy, social justice, as well as the natural and integral dignity of a man. According to the form of the territorial system the Republic of Poland is defined as a simple unitary state with 16 provinces. It is noted that according to the political regime, the Republic of Poland is a democratic state, where the state power is exercised by three branches of power: legislative, executive and judicial, and self-regulatory power – by the units of territorial self-government.

Key words: form of state, form of territorial organization, political regime, constitutional system, sovereignty, administrative and territorial units.

Постановка проблеми. Форма держави не є усталеною, вона постійно змінюється і розвивається, як і уявлення про неї. У науковій літературі немає єдиного підходу щодо визначення поняття та змісту форми держави. Так, одними дослідниками зміст форми держави зводиться лише до характеристики форми правління. Інші під формою держави розуміють лише сукупність форми правління та територіальної організації влади без урахування політичного режиму, оскільки він характеризує не стільки форму, скільки суть держави. Ми підтримуємо підхід, відповідно до якого форма держави містить три складові елементи: форму правління, форму територіального устрою та політичний режим.

Дослідження форми держави дає змогу визначити, як і в яких напрямках існує та розвивається конкретна держава. З огляду на заявлену назву статті, котра, своєю чергою, кореспондує із відповідним підрозділом дисертаційного дослідження з проблематики державного ладу Республіки Польща, нас цікавитиме форма Польської держави за чинною Конституцією 1997 року, оскільки саме аналіз конституційної матерії дає змогу найкраще вирізнити найсуттєвіші риси конкретної національної державності та з'ясувати їх системні аспекти.

Актуальність теми дослідження зумовлена перспективами конституційної реформи у Республіці Польща, а також необхідністю проведення дослідження фундаментальних характеристик польської державності як підґрунтя для розробки актів конституційно-правового характеру з означеної тематики в Україні.

Стан дослідження. Проблематика визначення форми Польської держави через дослідження окремих її характеристик періодично з'являється в наукових працях сучасних авторів. Так, проблеми ідентифікації форми правління Польської держави стали предметом наукового пізнання С. Болдичар [1]; тенденції розвитку системи правління в Республіці Польща досліджував Є. Яскерня [2]; особливості проведення реформування системи територіального устрою та адміністративного управління в Польщі постали тематикою дослідження З. Сірика [3], А. Світличної та Д. Джоса [4]; порівняльні характеристики основних тенденцій трансформації політичних режимів України і Польщі присвятила свою наукову працю Т. Срібна [5]. Проте комплексно форма Польської держави досі не досліджувалася.

Метою і завданнями статті є встановлення на підставі аналізу чинної Конституції Республіки Польща 1997 р. сут-

тевих ознак польської державності та визначення основних підходів польських науковців до означеної тематики.

Виклад основного матеріалу. Як і будь-яка інша сучасна держава, Республіка Польща характеризується певною формою, тобто зовнішнім вираженням процесу організації та здійснення державної влади на певній (національній) території. Форма польської держави представляє собою складне соціально-політичне явище, що дає змогу визначити характер та напрями її існування й розвитку, встановити властивості її устрою, правління та режиму. Вона опосередковується національним складом її населення, розмірами території, історичними і культурними традиціями польського народу та іншими факторами.

Конституція Республіки Польща (Третьою польської республіки) від 2 квітня 1997 р. (далі – Конституція) як основоположний акт, що безпосередньо закріплює критерії, визначальні для окреслення рис польської державності, поєднує у собі практичний досвід державницьких трансформацій, накопичений упродовж 1989–1997 рр. та «найкращі традиції Першої та Другої республік».

Система організації державної влади Республіки Польща ґрунтується на поділі і рівновазі законодавчої, виконавчої та судової влад. Законодавча влада належить Сейму та Сенату, виконавчу владу здійснює Президент і Рада Міністрів, а судову владу – суди та трибунали (ст. 10 Конституції).

Форму правління в Польщі за нині чинною конституцією можна теоретично охарактеризувати як змішану.

Законодавча влада у Польщі належить Сейму і Сенату – двом палатам польського парламенту. Нижня палата – Сейм – здійснює також контроль за діяльністю уряду в обсязі, визначеному приписами Конституції й законів.

Сейм складається з 460 послів (депутатів), які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права за мажоритарно-пропорційною системою. Сенат складається зі 100 сенаторів, які обираються громадянами за мажоритарною системою. Обидві палати обираються на чотирирічний строк.

За визначених у Конституції умов Президент має або може розпустити Сейм. Можливий і саморозпуск нижньої палати на основі її власного рішення, ухваленного більшістю у дві третини від загального складу палати. Розпуск або саморозпуск Сейму означає одночасне припинення повноважень Сенату.

Конституційно застережений імперативний характер мандатів депутатів і сенаторів, водночас їх мандати визнані сумісними з посадами членів Ради Міністрів. Депутати і сенатори можуть бути індивідуально позбавлені мандата за рішенням спеціального суду – Державного Трибуналу – у разі вчинення ними діянь, передбачених у ст. 07 Конституції. Правом законодавчої ініціативи наділені депутати Сейму, Сенат, Президент і Рада Міністрів, але Президент не уповноважений пропонувати поправки до проектів законів, ініційованих іншими відповідними суб'єктами, у процесі їх розгляду Сеймом [6].

Відповідно до Конституції вирішальну роль у законотворенні відіграє Сейм. Законопроекти спочатку розглядаються у Сеймі, після чого передаються до Сенату. Якщо останній протягом визначеного строку не ухвалить рішення щодо законопроекту, закон вважається прийнятим у редакції, запропонованій Сеймом. Якщо Сенат запропонує поправки до законопроекту або відхилить його загалом, відповідні пропозиції можуть бути відкинуті за рішенням Сейму, ухваленням абсолютною більшістю депутатів, і закон буде фактично прийнятий у редакції нижньої палати.

Президент може застосувати вето щодо прийнятого закону, яке долається за рішенням саме Сейму. Як альтернатива, Президент до підписання закону може звернутися до Конституційного Трибуналу щодо його конституційності. В Конституції прямо застерігається, що Президент не може відмовити у підписанні закону, визнаного Конституційним Трибуналом конституційним.

Сейм уповноважений призначати референдуми («з питань, які мають особливе значення для держави») (ст. 125 Конституції). Відповідним правом наділений і Президент, але він реалізує його за згодою Сенату. До компетенції Сейму належить ухвалення рішень про стан війни і укладення миру, і лише нижня палата може утворювати слідчі комісії.

Згідно з Конституцією виконавчу владу здійснюють Президент і Рада Міністрів.

Президент Республіки Польща є главою держави, найвищим представником Польщі і гарантом постійності державної влади. Крім того, він «доглядає дотримання Конституції, стоїть на сторожі суверенітету і безпеки держави, а також недоторканості і неподільності її території». Президент Республіки Польща обирається всенародно, що, безумовно, збільшує його політичну вагу, оскільки навіть в парламентській республіці всенародно обраний президент має сильнішу політичну позицію, ніж президент, обраний парламентом, тому що він стає не заручником політичної еліти, а активним «гравцем» на політичній сцені, має незалежний від парламенту мандат і може апелювати до виборців.

Президент Республіки як представник держави у зовнішніх зносинах: 1) ратифікує і денонсує міжнародні договори, про що повідомляє Сейм і Сенат, 2) призначає і відкликає повноважних представників Польської Республіки в інших державах і при міжнародних організаціях, 3) приймає вірчі і відзивні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників інших держав і міжнародних організацій.

Президент Республіки до ратифікації міжнародного договору може звернутися до Конституційного Трибуналу з поданням щодо його відповідності Конституції. Президент Республіки у сфері зовнішньої політики взаємодіє з Головою Ради Міністрів і уповноваженим міністром.

Президент є верховним головнокомандувачем Збройними силами Республіки Польща. Він призначає на визначений строк Начальника Генерального Штабу і командувачів видами Збройних сил. Строк повноважень на цих посадах, порядок і умови дострокового звільнення визначаються законом. На час війни Президент Республіки за поданням Голови Ради Міністрів призначає Головнокомандувача Збройних сил.

Президент Республіки надає польське громадянство і згоду на відмову від польського громадянства. Президент Республіки здійснює помилування, крім осіб, засуджених Державним Трибуналом.

Президент Республіки може звертатися з посланням до Сейму, до Сенату або до Національних Зборів. Президент на власний розсуд може розпустити Сейм, якщо протягом чотирьох місяців із дня внесення у палату проекту закону про державний бюджет відповідний акт не буде переданий йому на підпис. Однак він має вчинити так, якщо не буде результативно завершена процедура формування Ради Міністрів. Із питань особливої важливості Президент Республіки може скликати Раду Кабінету. Її становить Рада Міністрів, що засідає під головуванням Президента Республіки.

Нова конституція більш чітко розмежовує повноваження Президента і Прем'єра, починаючи з того, що Президент – це глава держави, а Голова Ради Міністрів – глава уряду, тобто органу, який насправді і здійснює управління державою. Також обмежена і законотворча діяльність Президента – тепер правом контрасигнатури наділений лише Прем'єр, що закріплює його провідну роль в Уряді і робить відповідальним перед Сеймом, а також збільшує його незалежність у відносинах із Президентом. Справи, щодо яких акти Президента не підлягають контрасигнації, визначено ч. 3 ст. 144 Конституції.

Порядок формування Ради Міністрів, передбачений Конституцією, має загалом парламентський характер. Спочатку Президент висуває кандидата на посаду Голови Ради Міністрів, який пропонує персональний склад Ради Міністрів. Після цього Президент формально призначає на усі

відповідні посади. Призначений у такий спосіб Голова Ради Міністрів представляє на розгляд Сейму програму діяльності Ради Міністрів із пропозицією виразити довіру. При цьому відносини між законодавчою та виконавчою владами тяжіють до парламентського типу подібно до того, як це має місце, наприклад, в Австрії чи Німеччині. Уряд є відповідальним перед Сеймом і потребує його довіри [7].

Звертаємо увагу на той факт, що політична відповідальність Ради Міністрів перед Сеймом може мати дві форми: а) колективну (коли її несе увесь склад уряду) та б) індивідуальну, (коли її несуть окремі члени уряду). Сейм може виразити недовіру Раді Міністрів, одночасно визначивши кандидатуру на посаду Голови Ради Міністрів.

У разі несформування Ради Міністрів у зазначений спосіб або не вираження довіри Голову Ради Міністрів і запропонованих ним членів Ради Міністрів такою самою більшістю його обирає Сейм. Після цього Президент також формально призначає на посади членів Ради Міністрів. Якщо і в цьому разі Рада Міністрів не буде сформовано, Президент сам здійснює відповідні призначення з подальшим голосуванням у Сеймі з питання про довіру. У разі ненадання довіри Президент має розпустити Сейм.

Рада Міністрів здійснює внутрішню і зовнішню політику Республіки Польща. До відання Ради Міністрів належать питання політики держави, не зараховані до компетенції інших державних органів і органів територіального самоврядування.

В обсязі і відповідно до принципів, визначених Конституцією і законами, Рада Міністрів: 1) забезпечує виконання законів, 2) видає розпорядження, 3) координує і контролює роботу органів урядової адміністрації, 4) охороняє інтереси Державної Скарбниці, 5) попередньо схвалює проект бюджету держави, 6) керує виконанням бюджету держави, а також постановляє про закриття державних рахунків і про звіт щодо виконання бюджету, 7) забезпечує внутрішню безпеку держави, а також публічний порядок, 8) забезпечує зовнішню безпеку держави, 9) здійснює загальне керівництво у сфері зносин з іншими державами і міжнародними організаціями, 10) укладає міжнародні договори, які потребують ратифікації, а також затверджує і денонсує інші міжнародні договори, 11) здійснює загальне керівництво у сфері обороноздатності країни, а також щорічно визначає кількість громадян, що призиваються на дійсну військову службу, 12) визначає організацію і порядок своєї роботи.

У контексті дослідження форми Польської держави вбачається за доцільне звернути увагу й на вищі органи судової гілки влади, оскільки за умов членства Польщі в Європейському Союзі на них поширилася ціла низка «нехарактерних» для судової гілки повноважень, зокрема щодо зовнішньополітичної, законотворчої, контрольно-наглядової діяльності тощо. Крім того, закріплення в Конституції можливості настання відповідальності вищих посадових осіб перед Державним Трибуналом за порушення чинного законодавства, а також за злочини, вчинені у зв'язку з їх посадовою діяльністю, вказує на реальну потребу врахування ролі цієї гілки влади в системі складників форми державного правління Республіки Польща.

Ст. 173 Конституції зазначає, що суди і трибунали є «владною окремою і незалежною від інших влад». Вищим судом у системі судів загальної юрисдикції постає Верховний Суд, який, зокрема, уповноважений здійснювати нагляд за діяльністю загальних і військових судів щодо правової відповідності прийнятих ними рішень. Верховний Суд здійснює також іншу діяльність, визначену Конституцією і законами. Значимо, що оскільки основною формою його роботи є відправлення правосуддя, а основними принципами діяльності – неупередженість, незалежність та незаангажованість, то і вказувати на значимість його впливу на форму держави, з нашої точки зору, є недоцільним.

Органом спеціальної юрисдикції є Державний Трибунал, більшість членів якого обирається Сеймом на строк власних повноважень. Конституційно застерігається, що не менше половини членів Державного Трибуналу повинні мати кваліфікацію, необхідну для обіймати посади судді. Головою Державного Трибуналу є за посадою перший голова Верховного Суду.

За порушення Конституції або закону, пов'язані з обійманням посади або із здійсненням своїх повноважень, конституційну відповідальність перед Державним Трибуналом несуть Президент Республіки, Голова Ради Міністрів, члени Ради Міністрів, Голова Польського Національного Банку, Голова Верховної Палати Контролю, члени Загальнопольської Ради Радіомовлення і Телебачення, особи, яким Голова Ради Міністрів доручив керівництво міністерством, а також Головнокомандувач Збройними силами. Конституційну відповідальність перед Державним Трибуналом несуть також депутати і сенатори в обсязі, визначеному у ст. 107 Конституції.

Значимо, що саме можливість настання відповідальності для високопосадовців вказує, що сама влада належить не їм як функціонерам держави, а народові, який є повноправним сувереном та засновником республіки як матеріального уособлення його суверенної влади.

Органом конституційної юрисдикції у Республіці Польща є Конституційний Трибунал. У польській юридичній літературі міститься значна кількість вказівок на правову природу Конституційного Трибуналу. Так, іноді він називається «негативним законодавцем» [8], «конституційним судом», «судом права» чи «охоронцем» або навіть «адвокатом Конституції» [9]. І, безперечно, всі ці назви, з погляду раціональності, містять значну частину правди. З іншого боку, вони створюють і багато непорозумінь. Тому, як справедливо зауважує М. Зубік, слід докладно придивлятися до таких визначень, оскільки іноді вони вказують на системну роль у державному механізмі, організацію або компетенцію Конституційного Трибуналу, що дає нам змогу зрозуміти його специфіку та відмінність від інших судових органів, вказує на його роль у визначенні системоутворюючих складників форми польської держави.

Конституційний Трибунал приймає рішення у справах про: 1) відповідність Конституції законів і міжнародних договорів, 2) відповідність законів ратифікованим за попередньо вираженою в законі згодою міжнародним договорам, 3) відповідність Конституції, ратифікованим міжнародним договорам і законам приписів права, виданих центральними державними органами, 4) відповідність Конституції цілей або діяльності політичних партій, 5) конституційні скарги, передбачені у ч. 1 ст. 79 Конституції Республіки Польща. Конституційний Трибунал також вирішує суперечки про компетенцію між центральними конституційними органами держави.

Зуважимо, що у результаті вступу Польщі до Європейського Союзу Конституційний Трибунал починає виконувати подвійну роль. З одного боку, він залишається органом польської держави, створеним для виконання завдань, визначених у Конституції, з іншого боку, є органом Європейського Союзу, який у межах своєї компетенції має забезпечити дотримання законодавства ЄС.

Фактична позиція Конституційного Трибуналу істотно залежить від вміння і здатності використовувати люфти у рішеннях, залишених чинними нормами, а також від якості і переконливості обґрунтувань таких рішень. У контексті європейської інтеграції Конституційний Трибунал може виконувати й нові функції. Зокрема, цей орган може впливати на теми інтеграційного процесу, вибираючи між проєвропейським тлумаченням Конституції і твердженням про неконституційність аналізованого нормативного акта або визнанням його конституційності при дотриманні певних застережень, пов'язаних із процесом інтеграції, які можуть

ускладнювати ці процеси в майбутньому. Конституційний Трибунал може як пристосувати шляхом меншої або більшої творчої інтерпретації Конституцію Польщі до потреб європейської інтеграції, так і, навпаки, зберігати її незмінність та автентичність у випадках загрози або порушення основних конституційних цінностей польського народу, спонукаючи, таким чином, польські вищі державні органи, а також органи Європейського Союзу вжити заходів для усунення таких загроз або порушень [10, с. 43].

За формою територіального устрою Республіка Польща є простою унітарною державою. У ст. 15 Конституції встановлено, що адміністративно-територіальний устрій слугує децентралізації публічної влади, а «засади поділу території держави визначаються законом з урахуванням соціальних, господарських і культурних зв'язків і з метою забезпечення територіальним одиницям здатність виконувати публічні завдання». Для цілей врядування територія держави поділена на воєводства, повіти і гміни, причому гміна визнана основною одиницею територіального самоврядування.

Допоміжний поділ і допоміжні одиниці після реформи 1998 р. залишилися лише на рівні гміни. Закон про гміни не визначає підстав цього поділу. Щоправда, він визначає види цих одиниць: солецтва, дільниці і осілости, а також місто, розташоване на території гміни, але робить це для прикладу, вказуючи, що можуть існувати також інші допоміжні одиниці, тим самим упродовжуючи можливість творення «допоміжних одиниць більш низького ряду», що означає ймовірність подальшого ускладнення цих поділів.

Компетенція гміни охоплює всі публічні справи місцевого значення, котрі законом не зараховані до компетенції інших суб'єктів. До власних повноважень гміни належать задоволення потреб місцевої громади: благоустрій території, розпорядження земельними ресурсами, охорона довкілля, гмінні дороги, вулиці, майдани, водопостачання, підтримання громадського порядку, громадський транспорт, охорона здоров'я тощо. Для виконання своїх завдань гміна може створювати організаційні одиниці, у тому числі підприємства, й укладати договори з іншими суб'єктами.

Перш ніж перейти до аналізу політичного режиму як складової частини форми Польської держави, зауважимо, що Польщі судилося стати першою країною, яка спрямовувала свої зусилля на ліквідацію старої комуністичної еліти і створила усі умови, які були необхідні для утримання політичної стабільності. Зміна існуючого ладу відбулась мирним шляхом за участі католицької церкви – традиційно впливового інституту суспільства.

Важливою складовою частиною цього процесу стало закріплення демократії через прийняття нових конституційних актів, які легітимізували демократичні перетворення, зробили їх більш усвідомленими і послідовними. Так, завдяки прийняттю демократичних конституцій у Польщі поступово формується нова політична система, здійснюється пошук ефективної форми державного правління, забезпечується збалансованість владних повноважень законодавчої і виконавчої влади та незалежного суду, створюються демократичні інститути і процедури, гарантуються права і свободи людини і громадянина, вирішуються питання територіального устрою, етнопольських стосунків тощо.

У ст. 2 чинної Конституції вказується, що Республіка Польща є демократичною правовою державою, що реалізує принципи соціальної справедливості. Разом із тим ми вважаємо, що політичний режим Республіки Польща перебуває на завершальній стадії транзиту від соціалістичного режиму до режиму розвинутої демократії, а тому для нього характерним є звикання, адаптація суспільства до нових (як національних, так і інтеграційних) політичних механізмів. Адже «зріла» демократія встановлюється не відразу, а через одне-два покоління, оскільки на етапі демократичної консолідації

долається інституціональна криза, легітимізується влада, відновлюється ефективність політичної системи, зростає політична стабільність. Тобто у Республіці Польща мають місце усі ті події, свідками яких ми є.

Висновки. Аналіз положень Конституції Республіки Польща 1997 р. та чинного польського законодавства дає змогу зробити висновок, що Польська держава є республікою змішаного типу з унітарним територіальним устроєм та демократичним політичним режимом. Сучасна Польща перебуває на завершальній стадії транзиту від соціалістичного минулого до розвинутої демократії західноєвропейського зразка, а тому для неї характерним є процес звикання, адаптації суспільства до нових політичних механізмів та процесів.

Щодо впливу на форму держави членства в Європейському Союзі, еволюції компетенції її вищих органів влади, то ці аспекти можемо визначити серед напрямів подальших досліджень з означеної тематики.

Список використаної літератури:

1. Болдичар С. Особенности формы правления в Польской Республике: проблемы идентификации. *Leges et Viae*. 2013. № 12/3(264). С. 18–22.
2. Яскерня С. Система правління в Республіці Польща: тенденції розвитку. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство»*. 2012. № 641. С. 84–93.
3. Сірик З. Адміністративно-територіальний устрій Польщі: вертикально-рівнева система управління. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 6. С. 7–13.
4. Світлична А., Джос Д. Адміністративно-територіальна реформа: досвід Польщі та напрацювання в Україні. *Аспекти публічного управління*, 2015. № 9. С. 20–25.
5. Срібна Т. Трансформація політичних режимів України і Польщі: порівняльна характеристика основних тенденцій. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 4. С. 7–11.
6. Конституція Польської Республіки (з передмовою В. Шаповала). Київ: Москаленко О.М., 2018. 84 с.
7. Глебов А., Макухин А. Эволюция конституционной и партийно-политической системы Польши в период 1997–2001 гг. *PolitBook*. 2016. № 1. С. 108–119.
8. Tuleja P. Trybunał Konstytucyjny – negatywny ustawodawca czy strażnik Konstytucji? *Instytucje prawa konstytucyjnego w dobie integracji europejskiej / Księga Jubileuszowa dedykowana prof. Marii Kruk-Jarosz, pod red. J. Wawrzyniak, M. Laskowska*. Warszawa, 2009. 675 s.
9. Zubik M. Status prawny sędziego Trybunału Konstytucyjnego. Warszawa, 2011. 213 s.
10. Марчук М. Правова природа Конституційного Трибуналу Республіки Польща. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2017. Випуск 24. С. 39–43.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Марчук Микола Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marchuk Mykola Ivanovych – Candidate of Law Science, Associate Professor, Head of Constitutional and International Law Department of Faculty № 4 of Kharkiv National University of Internal Affairs

marchuk_m_i@ukr.net